İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sy. 24, 2014, s. 185-203.

İSLÂM HUKUKUNDA EVLENMEDEN DOĞAN HAKLAR BAĞLAMINDA NAFAKA

Dr. Recep ÇETİNTAŞ*

Özet: İslâm dini yaşama hakkını güvence altına almıştır. İnsanın yaşayabilmesi ise yiyecek, giyecek ve mesken gibi imkânların sağlanmasıyla mümkündür. Bu sebeple İslâm evlilik bağı kurulduğu andan itibaren kocayı kadının ve çocuklarının bakımından sorumlu tutmuş ve bu sorumluluğu ihlal edenler için birtakım müeyyideler getirmiştir. Bu çalışmada İslâm hukukunun evlilik birliği kurulduğu andan itibaren aile kurumu devam ederken ve ayrılma (boşanma) halinde iddet müddeti içerisinde kadının yaşama hakkını korumaya yönelik olarak kocaya yüklenen malî sorumluluklar ve bu sorumluluğu ortadan kaldıran hususlar ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Evlilik, Nafaka, Boşama, İddet, İslam Hukuku.

Abstract: Islam guaranteed the right of life. Living of men is possible with the provision of facilities like food, clothing and house. Therefore, from the beginnig of matrimony has been established, Islam wanted the husband to look after his wife and his children and made a great deal of sanctions for those who violates any of these responsibilities. In this study, it had been discussed the financial responsibilities which Islam loaded the husband as for the keep of the institution of the family and to protect the woman's right of life and made sanctions those who eliminates this responsibility considerations.

Keywords: Marriage, Alimony, Divorse, Gestation Period, Islamic Law.

GİRİŞ

İslâm evliliğin başlamasından itibaren boşama, fesih veya ölümle sonlanmasına kadar aile hukukuna dair çeşitli düzenlemeler yapmıştır. Kur'an-ı Kerim'de aile hukukuna ilişkin düzenlemeler en geniş ve en ayrıntılı olarak üzerinde durulan konuların başında gelir. Bu düzenlemelerin taabbüdî boyutu bulunmakla birlikte bazı illet ve gayelerinin akılla anlaşılabildiği bir gerçektir. Bunların başında toplumun çekirdeği olan ailenin ve ailenin temel taşlarından biri olan kadının korunması yer alır. Bu sebeple İslam evli kadının insan onuruna yaraşır bir şekilde yaşama hakkını güvence altına almak için ailenin yöneticisi ve koruyucusu olarak kabul ettiği koca üzerine maddî ve manevî olarak bir takım vazife ve sorumluluklar yüklemiştir. Bu maddî sorumluluklar evlilik ve iddet nafakası olarak iki başlık altında düzenlenebilir. Nafaka, kocanın karısı ve çocukları için yiyecek, giyecek, mesken temin etme ve onlara hizmet için yapacağı malî harcamaları ifade eden bir terimdir. İslâm hukukunda sahih bir nikâhla evliliğe adım atılmasından itibaren kadın nafaka alacaklısı koca da tek nafaka yükümlüsü olarak kabul edilir. Kadın

* Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni, recepcetintas2006@yahoo.com.tr

itaatsiz ve geçimsiz olmadığı müddetçe kocanın ve kadının sosyal ve ekonomik durumuna göre koca evin tüm harcamalarından sorumlu tutulur. Evliliğin ölüm, boşama veya fesih yoluyla sona ermesi halinde de evlilik birliğinin sona erme şekline göre kadın yine iddet bekleme süresince nafaka alacaklısı olabilmektedir. İddet bekleme süresinden itibaren kadın yeni bir evlilik yapmaz ve hayatını sürdürebilecek ekonomik bir güce de sahip olmazsa bu durumda İslam hukuku hısımlık nafakası bağlamında kadının geçimini akrabalarının omuzuna yükler. Kocanın velayeti ve faydalanma hakkı ortadan kalktığı için iddet müddetinin bitiminden sonra kadının nafakasıyla akrabaları sorumlu tutulur.

İslâm hukukçuları "*Onların uygun tarzda beslenmesi ve giyimi babaya aittir.*"[1] âyeti ile Hz. Peygamber'in Hind'e söylediği "*Uygun tarzda sana ve çocuğuna yetecek şeyi al.*"[2] ve "*Onların sizin üzerinizdeki hakları uygun tarzda yiyeceklerini ve giyeceklerini vermenizdir.*"[3] hadislerine binaen aile kurumu için yapılacak harcamaların evlilik haklarından olmak üzere kocaya ait olduğu konusunda ittifak etmişlerdir.[4] Fakat nafakanın vücubunun sebebi, vakti, miktarı, kimlere verileceği konusunda ihtilaf etmişlerdir.

I. EVLİLİK NAFAKASI

A. NAFAKANIN SÖZLÜK VE TERİM ANLAMI

Lügatte nafaka "revaç bulup isteklisi çoğalmak, harcamak, harcama yükünü üstlenmek, gitmek, çıkmak, yok olmak, tükenmek, ölmek, eksilmek, azalmak" anlamlarına gelir.[5] Bu kelimenin kökü konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazı dilbilimcileri bunun "ölmek ve helak olmak" anlamına gelen "نفوقا" mastarından türediğini söylemişlerdir. Nitekim Araplar hayvan öldüğü zaman "نفقت الدابة نفوقا" derler. Bazıları da bir şey revaç bulmak anlamına gelen "نفاقا" mastarından türediğini söylemişlerdir. Nitekim Araplar pazarda eşya revaç bulduğu zaman "نفقت السلعة نفاقا" derler.[6] Istılahta bu lafzın hayır yolları hakkında kullanılması karinesiyle ikinci görüş daha isabetli gözükmektedir.

İslam hukukçuları nafakayı şu şekilde tarif etmişlerdir: "İnsanın karısı, çocukları, yakınları ve köleleri için yiyecek, giyecek ve mesken sağlamak maksadıyla yapacağı harcamalardır."[7]

---

1 Bakara, 2/233; Bu konudaki âyetler için ayrıca bk. Bakara, 2/228, 229, 233, 236, 280; Nisâ, 4/14, 19, 34; Mâide, 89; Talak, 65/1, 6, 7.

2 Buhârî, "Büyû'", 95; Nesâî, "Kuzât", 31; İbn Mâce, "Ticârât", 65; Dârimî, "Nikâh", 54.

3 Müslim, "Hac", 147; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 56; İbn Mâce, "Menâsik", 84; Dârimî, "Menâsik", 34; Ahmed, V, 73.

4 Serahsî, Ahmed b. Ebî Sehl, *el-Mebsût* (thk. Muhammed Hasen İsmâil eş-Şâfiî), Beyrut 2009, V, 169; İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, İstanbul, 1985, II, 45.

5 İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrem b. Ali b. Ahmed, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut 1970, "nfk" md.; Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer, *Esâsü'l-belâğa*, Beyrut 1965, "nfk" md.; Zebîdî, Muhammed Murtaza el-Hüseynî, Tâcü'l-arûs, Mısır, 1306, "nfk" md.

6 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*. "nfk" md.; Zebîdî, "nfk" md.

7 Bedrân, Ebü'l-Ayneyn, *el-Fıkhu'l-mukâren li'l-ahvâli'ş-şahsiyye*, Beyrut 1967, I, 332.

İncelemelerimizde yalnızca evlilik nafakasının tarifine muteber fıkıh kitaplarında rastlayamadık. Çağdaş araştırmacılardan Ârif el-Basrî'nin evlilik nafakasıyla ilgili şu tanımı dikkate değerdir: "Örfe göre belirli şartlara uygun olarak yetecek miktarda -bizatihi zevce olması sebebiyle- karısı için koca üzerine vâcip olan malî yükümlülüktür."[8] Evlilik nafakası kadının yiyecek, giyecek ve barınacak mesken gibi hayatî ihtiyaçlarına yetecek malî yükümlülükleri içeren bir sorumluluk olduğundan tanım konuyla ilgili isabetli bir tanımdır.

B. EVLİLİK NAFAKASININ MUHATABI

İslam hukukçularına göre evlilik nafakasının, hür ve hazırda bulunması (gâib olmaması) kaydıyla tek sorumlusu kocadır.[9] Malî konumu ne olursa olsun kadın kocasının nafakasıyla yükümlü tutulamaz. Kocanın fakir, hasta, kazanç temininden aciz, sakat ve benzeri durumda olması kadının da zengin olması bu durumu değiştirmez.[10] Hastalık, sakatlık, fakirlik ve benzeri sebeplerle kendisinin ve eşinin nafakasını ödemekten âciz olan kocanın nafakasını kendi hısımları kadının nafakasını da kadının hısımları karşılamakla yükümlüdür.[11] Bu konuda Zâhirîler farklı kanaattedir.[12] Zâhirîlere göre koca fakirliği sebebiyle kendisinin ve karısının nafakasını karşılamaktan aciz kalırsa karısının zengin olması halinde karı, kocanın ve kendisinin nafakasını karşılamakla yükümlü olur.[13] Erbay, aile birliğinin devamına yardımcı olması bakımından Zâhirîlerin görüşünün uygulamaya daha uygun olduğunu belirtmektedir.[14] Günümüzde yürürlükteki hukukî düzenlemelerde bu minvaldedir. Mesela TMK m. 186/III'de, eşlerin birliğin giderlerine güçleri oranında emek ve mal varlıkları ile katılması istenmiştir. Bu düzenlemeyle evin giderlerine katılma yükümlülüğü her iki eşe de aittir. Eşlerin evlilik birliğinin giderlerine katılma yükümlülüğü evlilik birliğinin kurulmasıyla başlar ve sona ermesine kadar devam eder. TMK m. 186'da belirtildiği üzere, eşlerin birlik giderlerine katılmada temel ölçüt ödeme güçleri ve finansal imkânlarıdır. Ancak hükümde hangi eşin giderlere ne oranda katılacağına ilişkin açık bir düzenleme yoktur. Katılma yükümlülüğü eşlerin ekonomik durumuna göre belirlenecektir.[15]

Gâib olan kocanın nafaka yükümlülüğü hakkında İslâm hukukçuları arasında ihtilaf bulunmaktadır. Cumhura göre gâib olan koca da nafaka yükümlüsüdür. Ebû Hanife'ye göre gâib olan kocaya nafaka hâkimin vacip kılmasıyla vâcip olur.[16]

8 Ârif el-Basrî, *Nafakâtü'z-zevce fi'teşrî'i'l-İslâmî*, Beyrut 1981, s. 16.
9 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*. II, 46.
10 Mahmasânî, Subhî, *el-Mebâdiü'ş-şer'iyye ve'l-kânûniyye*, Beyrut 1954, s. 241.
11 Krş. Erbay, Celal, *İslam Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, Bakü 1995, s. 35.
12 İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed, *el-Muhallâ* (thk. Ahmed Muhammed Şakir), Kâhire, ts, X, 92.
13 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, X, 92.
14 Erbay, *İslam Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, s. 35.
15 Remzi, Mehmet-Aydın, Sezer, *Medenî Hukuk*, İstanbul 2013, s. 185.
16 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 46.

C. KOCANIN NAFAKA ÖDEMEKLE YÜKÜMLÜ OLMASININ NEDENİ

İslam hukukçuları arasında kocanın karısına nafaka ödemekle yükümlü olmasının nedeni konusunda görüş ayrılığı bulunmaktadır. Hanefîlere göre kocanın nafaka yükümlüsü olmasının nedeni kocanın nikâh sebebiyle kadın üzerinde sabit olan alıkoyma hakkını kazanmasıdır. Çünkü kadın kocanın hakkına riayet etmek için alıkonulmakta ve kendisini kocasına tahsis etmektedir. Zekât toplamakla görevli memur yoksulların ihtiyacını karşılamak amacıyla çalışmaya kendisini tahsis ettiği için onların mallarından kendisine yetecek miktarı almaya hak kazandığı gibi kadın da kocasının malından yeterli nafakayı almaya hak kazanmaktadır.[17] İmam Şâfiî'ye göre ise erkeğe nafakanın borç olmasının sebebi kadının erkeğin karısı olmasından ibaret olan evliliktir. Bazı Şâfiîler bunun nedeninin erkeğin kadın üzerindeki nikâhı elinde bulundurması, bazıları da yöneticilik ve koruyuculuk olduğunu söylemişler ve "*Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve erkekler mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur.*"[18] âyetiyle istidlal etmişlerdir.[19] Hanefîlerle Şafiîlerin ifadeleri lafız bakımından farklı gibi görünse de öz itibariyle aralarında farklılık yoktur. Zira koruma ve yönetmede de sınırlama ve hareket tarzını belirleme manası mevcuttur. Bu bakımdan her iki mezhebe göre de kadının nafaka alacaklısı olmasının nedeni karşılıklı menfaatler çerçevesinde kadının hareketlerinin erkek lehine kısıtlanmasıdır. Kadın kendisini kocasına teslim eder, her ikisi de faydalanabilecek vasıflara sahip olarak sahih bir nikâhla kocası kendisinden faydalanma ve istediği yere götürme imkânına sahip olursa kadına nafaka ödenmesi vâcip olur.[20]

Hanbelîlere göre de nafakanın vâcip olmasının nedeni kadının erkeğe kendisini teslim etmesi ve erkeği kendisinden tam olarak faydalandırmasıdır.[21]

Evlilik bağı sona erdiğinde kadının kendisini kocasına teslim etmesi ve kocanın ondan faydalanması, kocanın kadını istediği yere götürmesi ve kadınla birlikte yaşaması mümkün olmadığından İslam hukukuna göre kadının iddet süresinin bitiminden itibaren nafaka alma hakkı yoktur. Bu sürenin bitiminden itibaren bakıma muhtaç olan kadının, yeni bir evlilik yapmadığı takdirde, iaşe ve barınma sorumluluğu hısımlık nafakası yükümlülüğü kapsamında yakın akrabalarına aittir. Kadının hayatı bu şekilde güvence altına alındığından ve erkeğin boşadığı kadın üzerinde tasarruf hakkı kalmadığından erkek kadının nafakasını temin etmekle yükümlü tutulmaz. Külfet nimet dengesi ve hakkaniyet prensibi açısından bizce de mâkul olan budur.

---

17 Serahsî, *el-Mebsût*, V, 169; Kâsânî, Ebû Bekir b. Mes'ud, *Bedâi'u's-sanâi' fi tertîbi'ş-şerâi'*, (thk. Ali Muhammed Muavvid-Adil Ahmed Abdülmevcud), Beyrut 2010, V, 114.

18 Nisâ, 4/34.

19 Kâsânî, *Bedâi'us-sanâi'*, V, 114.

20 Şirâzî, Ebû İshak İbahim b. Ali, *el-Mühezzeb* (thk. Adil Ahmed Abdülmevcud- Ali Muhammed Muavvid), Beyrut 2003, III, 244.

21 İbn Kudâme, Müveffekuddin Ebû Muhammed, *el-Kâfî* (thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Dâru Hicre, 1997, V, 77-78.

D. NAFAKA BORCUNUN ZİMMETTE SABİT OLMASI

Kadın, sahih bir nikâhla erkeğin sorumluluk alanına girdiği andan itibaren İslâm koca eliyle onun iaşe, barınma, giyim-kuşam ve hayatını devam ettirmesi için gerekli olan özlük haklarını değişen zaman ve mekân şartlarına uygun olarak güvence altına alır. İslam hukukçuları arasında kadın lehine bu sorumlulukların erkeğe ne zaman borç haline geleceği konusunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Hanefîlere göre erkek buluğa ermiş fakat kadın buluğa ermemişse kocaya teslim veya arz edilmiş olsa bile kadın kendisini özgür iradesiyle kocaya teslim etmediği için nafakaya hak kazanamaz. Çünkü küçük kız, kocanın evine kendisi intikal etmez bilakis velileri tarafından intikal ettirilir. Hâlbuki onun koca üzerindeki nafaka hakkı kendisini kocanın menfaatlerine tahsis etmesi sebebiyledir. Kendisindeki bir noksanlıktan dolayı buna elverişli olmaması kadın tarafından meydana gelen bir engelleme hükmündedir. Dolayısıyla koca üzerinde nafaka hakkı olmaz. Buluğ çağına ulaşmış olursa kocası ister büyük ister küçük olsun nafaka alacaklısı olmaya hak kazanır. Çünkü o kendisini kocanın evinde kocaya teslim ve kendini kocanın ihtiyacına tahsis etmiş olur.

Koca kendisindeki bir noksanlıktan dolayı kadından faydalanmaya muktedir olamazsa kadının nafaka hakkı ortadan kalkmaz.[22] İmam Mâlik'e göre kadın ve erkek buluğa girmiş olduğu halde koca zifafa girmedikçe veya girdiğini iddia etmedikçe üzerine nafaka vâcip olmaz.[23] Bu konuda Şâfiî'nin iki görüşü vardır. Birinci görüşüne göre kadın kocasını reddetmeksizin teslim edildiği için nafaka vâcip olur. İkinci görüşüne göre ise tam faydalanma imkânı bulunmadığı için mutlak olarak kadın nafaka hakkını elde edemez. Şâfiîlerce sahih olan görüş budur. Kadın büyük, koca küçük olursa kadın cihetinden faydalanma imkânı mevcut olduğu ve tam istifade etme erkek tarafından imkânsız olduğu için yine nafaka vâcip olur. Koca kadını nikâhladıktan sonra kadın kocası ile kendisi arasındaki engelleri kaldırır da koca zifafa girmezse kadının nafakası üzerine yine vâcip olur. Zira erkek tarafından alıkoyma meydana gelmektedir. Kadın kocasının yanına girmekten imtina ederse, kocadan nefsini menettiği için itaatsiz sayılır ve nafakaya hak kazanamaz.[24] Hanbelîlere göre kadın kendisini erkeğe teslim ettiği ve kendisinden tam olarak faydalanmasına imkân verdiği zaman uygun tarzda kadının nafakası ve giyim ihtiyaçlarını karşılamak erkeğe vâcip olur. Ancak kadın kendisini kocasına teslim etmekten kaçınır ve bazan faydalandırıp bazan men eder veya nikâh esnasında şart koşmadığı halde bir evde oturmaya razı olup başka bir evde oturmaya yanaşmaz veya bir şehirde kalmayı kabul edip başka bir şehirde kalmayı reddederse tam faydalanma imkânı vermediği için kadının nafaka hakkı

22 Serahsî, *el-Mebsût*, V, 175; Kâsânî, *Bedâi'us-sanâi'*, V, 128-129, 133.
23 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 45.
24 Şâfiî, Muhammed b. İdrîs, *el-Üm* (thk. Rifat Fevzî Abdülmuttalib), Dâru'l-vefâ, 2008, VI, 227-228, 232; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, III, 244-245.

yoktur.[25] Aralarında lafız farklılıkları olsa da kocanın kendisinden tam olarak faydalanmasına imkân vermeyen ve bunu meşru olmayan bir sebeple kısıtlayan kadının nafaka hakkının olmadığı konusunda İslam hukukçularının görüş birliği içerisinde oldukları görülmektedir.[26]

İslam hukukunda koca üzerine nafakayı vâcip kılan nikâh tarafların birbirinden karşılıklı olarak faydalanmalarını gerektiren bir akittir. Kadın meşru bir sebep olmaksızın kocanın tam olarak faydalanmasına engel olduğu zaman kocaya malî sorumluluk yükleyen akdin gereğini yerine getirmemiş olur. Bunun sonucu olarak kocanın nafaka yükümlülüğü ortadan kalkacaktır.

E. KADINA VERİLECEK İAŞENİN MİKTARI

Hanefîler, Mâlikîler ve Hanbelîlere göre fiyatların artması ve eksilmesi ihtimalinden dolayı gerek şehirlerde gerekse köylerde hem zengin hem de fakir açısından artma ve eksilme kabul etmeyecek şekilde kadının nafakası hususunda belirlenmiş bir miktar yoktur. Bu, insanların örf[27] ve adetlerine göre belirlenecek ve kadının ihtiyacına yetecek bir miktar olmalıdır. Bu miktarı tespitte zenginlik ve fakirlik bakımından erkeğin durumuna itibar edilir.[28] Zira Allah Teâlâ Bakara Sûresi 236. âyetinde nafakanın miktarı konusunda iki hususu şart koşmuştur. Bunlar erkeğin zenginliğine ve fakirliğine itibar edilmesi ve nafakanın örfe uygun tarzda olmasıdır. Dolayısıyla nafakanın miktarını belirlemede bu iki hususa dikkat edilmesi gerekir. Bu iki hususta örf insanların adetlerine bağlıdır. Örf de zamanın ve mekânın değişmesine göre değişiklik göstereceğinden muhtelif zamanlardaki adetlerin gözetilmesi kaçınılmaz olur. Hassâf (ö. 261/875) ile Kerhî (ö. 340/952)'ye göre nafakanın miktarı konusunda hem erkeğin hem de kadının durumu dikkate alınmalıdır. Karı ve koca zengin iseler kadına zenginlerin nafakası, kadın fakir olup zengin kocanın nikâhı altında ise âyetin zahiri nafakanın kadına yetecek miktarın altında olmamasını iktiza ettiğinden kadın zenginlik halindeki nafakanın altında olmayan bir nafaka hak eder. Kadın zengin erkek fakir ise kadının kendisine yetecek miktarı elde etmesi için fakirlik halinde hak edeceği nafakanın üstünde bir nafaka hak eder.[29] Fakat bunlardan gelen daha kuvvetli rivayette kadın kendini

25 İbn Kudâme , *el-Kâfî*, V, 77.

26 Krş. Serahsî, *el-Mebsût*, V, 175; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, III, 244-245; Kâsânî, *Bedâi'us-sanâi'*, V, 128-129, 133; İbn Kudâme, *el-Kâfî*, V, 77.

27 Örf, toplumda genel kabul gören, sürekli veya baskın tatbikatı bulunan sosyal davranış biçimleri ve dildeki yerleşik kullanımlar anlamında bir terimdir. Sözlükte "iyi olan, yadırganmayan, bilinen, tanınan; peş peşe gelen" anlamlarındaki urf kelimesinin Türkçe'deki söylenişi olan örf, birçok fıkhî sonucun belirlenmesinde kendisine atıfta bulunulan belli nitelikteki sosyal davranış biçimlerini ve dildeki yerleşik kullanımları ifade eder. Bk. Dönmez, İbrahim Kâfi, "Örf", *DİA*, Ankara 2007, XXXIV, 87.

28 Sehnûn, İbn Saîd et-Tenûhî, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, Kâhire 2005, II, 468; Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Beyrut 1986, I, 434; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 169-170; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, V, 145; İbn Kudâme, *el-Kâfî*, V, 85.

29 Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, I, 433; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 169-170.

fakir kocaya nikâhladığı zaman fakirlerin nafakasına razı olmuştur dolayısıyla erkeğe ancak durumuna göre nafaka vâcip olur demişlerdir.[30]

İmam Şâfiî nafaka alacaklısı kadına ödenecek nafakanın şer'an belirli olduğu görüşünü benimsemiştir. Ona göre zengine günlük iki müdd,[31] vasat durumda olana bir buçuk müdd ve fakire bir müdd vâciptir.[32]

Bu konudaki ihtilafın sebebi nafakanın kefaretlerdeki yemek yedirmeye mi yoksa giyindirmeye mi hamledilmesi gerektiği konusundaki tereddüttür. Zira fakihler kefaretlerde giyimin belirli olmadığı, yemek yedirmenin ise belirli olduğu konusunda ittifak halindedirler.[33] Nafakanın miktarı konusundaki âyet erkeğin durumuna[34] hadis ise kadının durumuna itibar edilmesini[35] iktiza etmektedir. Fakat bu konuda her ikisinin durumuna itibar edilmesi, bu konudaki âyet ve hadislerin zahiriyle amel ve aralarını cem etmek bakımından daha münasip gözükmektedir.

F. KADINA VERİLECEK İAŞENİN KAPSAMI

İslam hukukçuları kocanın karısına ödemekle yükümlü olduğu nafakanın yiyecek, giyecek, mesken temini ve hayatı devam ettirmek için ihtiyaç duyulan şeyleri kapsayacağı görüşünü benimsemişlerdir.[36]

1. Yiyecek Maddeleri

Yiyecekle ilgili nafakada koca ve kadının durumuna göre her beldenin âdeti olan ekmek ve katık malzemelerine itibar edilir. Zira normal olarak ekmek ancak katıkla birlikte yenilir.[37] Örneğin kadın, halkının katığı et olan beldeden ise katığı et, balık ise katığı balık ve katığı süt olan beldeden ise katığı süttür. Bu ise zaman ve mekân şartlarına göre değişiklik arz eder.[38] Koca kadının iaşesiyle ilgili her türlü gıda maddelerini temin ve kadına takdim etmekle yükümlüdür. Nafaka nakdî olarak ödeniyorsa kadının ihtiyaç duyulan maddeleri kullanılmaya hazır bir vaziyette temin edebilmesi dikkate alınmalı, aynî olarak veriliyorsa iaşe maddelerinin hazır hale gelmesi için gerekli masraflar hesaba katılmalıdır. İaşe maddelerinin pişirilip servis edilmesi için gerekli olan mutfak araç ve gereçleri ile bunların tamirinden de koca sorumludur.

30 Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, I, 433; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 169-170.

31 Sözlükte "elleri öne doğru uzatmak" anlamındaki medd kökünden türeyen müd (med) kelimesi "öne uzatılarak birleştirilmiş iki avucun aldığı tahıl miktarı" manasına gelir. Çoğunlukla hububat ve bakliyat gibi kuru besinlerin ölçümünde kullanılan ölçeğe de müd adı verilir. Kg. cinsinden miktarı için bk. Cengiz Kallek, "Müd", *DİA*, Ankara, 2006, XXXI, 457-459.

32 Şâfiî, *el-Üm*, VI, 229-231; Mâverdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed, *Kitâbü'n-nafakât* (thk. Âmir Saîd ez-Zebyârî), Beyrut 1998, s. 51-52; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 170; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, V, 145.

33 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 45.

34 Talak, 65/7.

35 Buhârî, Büyû', 95; Nesâî, Kuzât, 31; İbn Mâce, Ticârât, 65; Dârimî, Nikâh, 54.

36 Mahmasânî, Subhî, *el-Mebâdiü'şer'iyye*, Beyrut 1954, s. 241.

37 Şirâzî, *el-Mühezzeb*, III, 250; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 170; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, V, 149; İbn Kudâme, *el-Kâfî*, V, 86-87.

38 Mâverdî, *Kitâbü'n-nafakât*, s. 66.

İaşe maddelerinde kifayet edecek ortalama miktara itibar edilmelidir.[39] Zira Kur'an-ı Kerim'de "*Ailenize yedirdiğiniz yemeğin orta hallisinden*"[40] buyurulmuştur. Buna göre kocanın karısına israftan ve cimrilikten sakınarak yaşadığı zaman ve mekânın beslenme âdetlerine uygun olarak ortalama yiyecek maddelerini temin ve takdim etmesi gerekir. İslam hukukçuları nafakada en üst sınırın ekmekle birlikte et, orta olanın ekmekle zeytinyağı, en aşağısının da ekmekle birlikte süt olduğunu belirtirler.[41] Bu miktarın o devrin örfüne göre belirlendiği unutulmamalıdır. Günümüzde insanların beslenme imkânları ve alışkanlıkları değiştiğinden en fakir insanlar arasında bile ekmeğin yanında zeytinyağı veya sütün katık olarak kullanılması yaygın bir adet değildir. Bugün orta halli insanlar haftada en az bir iki kez etli yemekler sair günlerde etsiz yemekler, fakir olanlar ise zeytin-peynir, sebze yemekleri ve çorba ile beslenebilmektedirler.

Kocanın, pişirilmesi ve ekmek yapılması gereken bir yiyecek getirmesi halinde kadın fetva bakımından bunu yapmakla yükümlüdür. Kadının bu vazifeyi yerine getirmeyi reddetmesi halinde bazı âlimler bu konuda zorlanamayacağını ve erkeğin yiyeceği hazırlanmış olarak getirmekle sorumlu olacağını söylerken bazıları kadının buna mecbur edileceğini söylemiştir. Fakat kadının bu konuda zorlanamayacağını söyleyenler de fetva bakımından yemeği hazırlamanın kadına vâcip olduğunu belirtmişlerdir.[42] Kadının, ailenin yemeğini hazırlamasına karşılık ücret isteme hakkı yoktur fakat kocanın satmak için yemek pişirmesini emretmesi halinde hazırlayacağı bu yemeğe karşılık ücret isteme hakkı vardır.[43]

2. Giyim Eşyası

Nafaka alacaklısı kadının giyim eşyasında da kadın ve erkeğin fakirlik ve zenginliğine, mevsimin kış ve yaz olmasına göre her beldenin mutad olan giyim eşyalarından kışlık ve yazlık olmak üzere senede en az iki elbise alması kocaya vâcip olur. Zira kadın hayatını devam ettirebilmek için yiyecek ve içeceğe ihtiyaç duyduğu gibi avret yerlerini örtmek, soğuk ve sıcaktan korunmak için giyinmeye de ihtiyaç duyar.[44] Giyinme sosyal ve içtimaî düzenin sağlanması, toplum hayatının normal mecrasında yürümesi, ahlaki düzenin korunması ve toplumun çözülmesine engel olması bakımından İslâm'ın kamu maslahatına yönelik olarak aldığı tedbirlerden biridir. Tesettür bağlamında giyinme erkek ve kadın arasındaki cazibenin yaratılış gayesi dışında tahriklere vasıta olup fert, aile ve toplumun bünyesinde önlenmesi

39 Bk. Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, V, 153.
40 Mâide, 5/89.
41 Serahsî, *el-Mebsût*, V, 170.
42 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, V, 150.
43 Mahmasânî, *el-Mebâdiü'ş-şer'iyye*, s. 241.
44 Şirâzî, *el-Mühezzeb*, III, 251; Serahsî, *el-Mebsût,* V, 171; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, V, 149-150; İbn Kudâme, *el-Kâfî*, V, 88.

imkânsız sonuçlara sebep olmaması için kadın ve erkeğin vücudunun belli yerlerini yabancılardan gizlemesi amacıyla dinin kesin bir emridir.[45] Dolayısıyla koca kadının yazlık ve kışlık olarak giyim eşyalarını bu iki gayeyi gerçekleştirecek şekilde temin etmekle yükümlüdür.

Kocanın giyim eşyasını elbise olarak vermesi gerekir. Kadına ücretini veremez, çünkü şer'an kadın ücreti değil giyim eşyası alma hakkına sahiptir. Dikilmeyi gerektiren kumaş olarak verirse koca, kumaşı diktirmekle yükümlü olur.[46] Kadının gece ve gündüz giyeceği iç kıyafetleri de kocaya gerekli olan giyim eşyası kapsamındadır.

İslam hukukçularının gerek gıda malzemeleri gerekse giyim eşyaları konusunda belirledikleri miktarların kadına yapılabilecek harcamanın asgari sınırı olduğu unutulmamalıdır. Aksi halde aile yapısı içerisinde kadın ve erkeğin birlikte tesis ettikleri huzur ve ahenk ortamında israf ve gösterişe kaçmaksızın erkeğin ekonomik gücüne uygun olarak yapabileceği daha fazla harcamalar için bir üst sınır yoktur.

3. Mesken Temini

Mesken insanın hayatını devam ettirebilmesi için gerekli olan en tabii ihtiyaçlardandır. Aile kurma teşebbüsünün kuvveden fiile çıkması bir mesken teminiyle başlar. Bir hadiste üç şeyin inanan kişi için mutluluk kaynağı olacağı belirtilir: Geniş bir ev, iyi binek ve iyi bir eş. Diğer bir rivayette bunların aksinin de mümin için mutsuzluk kaynağı olacağı ifade edilmiştir.[47] Bu sebeple kocanın kadına oturabileceği ve beşerî ihtiyaçlarına cevap vereceği bir mesken temin etmesi şarttır. Zira aile, yabancı gözlerden gizlenmesi, serbest hareket etmesi ve faydalanması için kendisini gizleyecek bir meskene ihtiyaç duyar. Ailenin birlikte oturacakları mesken kişinin fakir, zengin ve orta halli olmasına göre değişir.[48] Meskenin örf ve adet dikkate alınmak kaydıyla kadın ve erkeğin din ve dünya işlerini görmelerine müsait ve şer'î esaslara uygun olması gerekir. Mesela abdest almak, gusletmek, tuvalet ihtiyacını gidermek ve çamaşır yıkamaya imkân vermek şer' an bir meskende bulunması gereken zorunlu vasıflar arasındadır. Şer'î ölçülere uygun olacak evin meskun bir mahalde olması ve kadının koca tarafından zulme uğraması halinde buna engel olabilecek komşulara sahip olması da gerekir.[49] Ailenin mesken içinde ihtiyaç duyacakları mefruşat, yorgan, döşek, yastık gibi malzemeler de meskenin kapsamına dahil edilir.[50]

45 Bk. Nûr, 24/31; Ahzâb, 33/59. Konuyla ilgili hadisler için bk. Buhârî, Salât, 58; Müslim, Hayz, 7, 74; Tirmizî, Edeb, 38, 40; İbn Mâce, Taharet, 137; Ahmed, III, 478.

46 Mâverdî, *Kitâbü'n-nafakât*, s. 78.

47 Ahmed, Müsned, I, 168; III, 407. Bu konuda bk.Döndüren, Hamdi, "Mesken" *DİA*, Ankara 2004, XXIX, 316.

48 Şirazî, *el-Mühezzeb*, III, 251.

49 Bu konuda bk. Özcan, Ruhi, *İslam Hukukunda Hısımlık Nafakası*, İzmir 1996, s. 19 vd.

50 Mâverdî, *Kitâbü'n-nafakât*, s. 83-84.

4. Tedavi ve İlaç Masrafları

Kadının hayatını devam ettirebilmesi için iaşe, giyim-kuşam ve mesken temini ne kadar gerekli ise hastalık halinde tedavi görmesi de o kadar zarurî bir ihtiyaçtır. İslam hukukçuları "*İmkânı geniş olan, nafakayı imkânlarına göre versin. Rızkı daralmış olan da nafakayı Allah'ın kendisine verdiğinden ayırsın. Allah hiç kimseye gücünün yettiğinden başkasını yüklemez.*"[51] âyetine dayanarak kadının ilaç ücretinin ve doktor masraflarının kocaya vâcip olmayacağı görüşünü benimsemişlerdir. Fakihlere göre bunlar sabit nafaka cinsinden değildir. Allah kocaya karısına devamlı ve sabit olan nafakayı mecbur kılmıştır. Hastalık arızî durumlardan olduğu için tedavi masrafı buna dahil değildir.[52] İlaçların alınması ve doktor ücreti bedenin düzelmesi için istenir, yıkılan evi tamir etmek kiracıya vâcip olmadığı gibi kocaya da kadının tedavi masrafları vâcip değildir.[53] Görüldüğü üzere İslam hukukçuları kocayı yıkılan evin tamirinden sorumlu olmayan kiracıya kıyas ederek kadının tedavi giderlerinden mesul olmayacağını ifade etmişlerdir. Fakihlerin bu görüşlerine katılmak mümkün gözükmemektedir. Bu konuda bir kıyas yapılacaksa kadından sürekli faydalanması asıl olan (ki boşanma arızî bir durumdur) kocanın evi sürekli kullanma hakkına sahip olan ev sahibine kıyas edilmesi ve yıkılan evi tamir etmenin kiracıya değil ev sahibine ait olduğu gibi hastalanan kadını tedavi ettirmenin de ondan devamlı faydalanma hakkına sahip olan kocaya ait olduğunun söylenmesidir.[54] Kadının yiyecek, giyecek ve mesken ihtiyaçlarının karşılanması hayatının devamı için vâcip olunca kadının sağlığını kazanıp hayatını devam ettirebilmesi için tedavisinin de nafakanın kapsamına dahil edilmesi evleviyetle vâcip olur.[55]

Hastalanan eşinin tedavi ihtiyaçlarına güç yetirdiği halde ilgisiz kalan bir kocaya kadının sevgi ile yaklaşması, ona saygı duyması dolayısıyla ahenk içinde bir bağ kurulması ve huzurlu bir yaşam tasavvur edilmesi imkânsızdır. Bu bakımdan kocanın kadının tedavisini gücü ölçüsünde üstlenmesinden daha tabi bir şey olamaz. Bu konu ayrı bir çalışmayı gerektireceği için bu kadarla yetiniyoruz.

5. Kişisel Bakım Malzemeleri

Kadının sağlıklı ve normal bir hayat sürebilmesi için kendisinin ve yaşadığı ortamın temiz ve hijyenik olması gerekir. Temizliğin hayati öneme sahip olması yanında imanî boyutu da bulunmaktadır. Hz. Peygamber bir hadiste temizliğin imanın yarısı olduğunu belirterek İslâm'ın temizliğe verdiği önemi ortaya koymuştur.[56] Bu sebeple kadının temizliği için gerekli olan malzemelerin temin

51 Talak, 65/7.
52 Şirâzî, *el-Mühezzeb*, III, 250; Mâverdî, *Kitâbü'n-nafakât,* s. 70.
53 Şirâzî, *el-Mühezzeb*, III, 250; Mâverdî, *Kitâbü'n-nafakât*, s. 70; İbn Kudâme, *el-Kâfî,* V, 87.
54 Bu konuda bk. Mâverdî, *Kitâbü'n-nafakât,* s. 70.
55 Bk. Mâverdî, *Kitâbü'n-nafakât,*s. 70; Özcan, *İslam Hukukunda Hısımlık Nafakası,* s. 27-35.
56 Dârimî, "Vudû'", 2; Ahmed, Müsned, V, 243-244.

edilmesi de nafaka kapsamına dahil edilir. İslam hukukçuları tarak ve yağ, başını yıkaması için sabun ve benzeri gereksinimleri ile kadının temizliğini ilgilendiren diğer temizlik maddelerini temin etmenin ve hamama gitmeye alışıksa hamam ücretinin kocaya vâcip olacağı görüşündedirler.[57] Çirkin kokuyu gidermek için güzel koku (parfüm) talep edilirse bunun ücretini ödemesi de koca üzerine vâciptir. Zira bunlar temizlik için istenilir. Fakat kocanın lezzet alması ve faydalanması için talep edilirse faydalanmak kocanın hakkı olduğu için koca bunları almaya mecbur edilemez.[58]

6. Kadına Hizmetçi Temin Edilmesi

Kadının sosyal statüsü, hastalığı veya ailenin kalabalık olması gibi sebeplerle evde bir hizmetçiye ihtiyaç duyması, kocanın da zengin olması halinde kadına hizmetçi temin edilmesi de nafakayla ilgili düzenlemeler arasında ele alınmıştır. İslam hukukçuları eşraftan olup baba evinde kendi hizmetini görmeye alışmayan veya hastalık vb. sebeplerle kendi kendine hizmet edemeyecek durumda olan kadına, kocanın zengin olması halinde hizmetçi tutması ve hizmetçinin nafakasını ödemesinin vâcip olacağı görüşünü benimsemişlerdir.[59] Bunun mefhum-i muhalifinden baba evinde kendi işini görmeye alışmış eşin, kocası zenginde olsa hizmetçi istemeye hakkının olmadığı anlaşılmaktadır.[60] İbn Rüşd, kadına hizmetçi tutmanın ric'î talakla boşanmış kadına mesken temin etmeye benzetilmesi dışında hizmetçiye nafakanın vâcip olacağına dair herhangi bir delil olmadığını söyler.[61] Bununla birlikte kadının hizmetçisine nafakayı vâcip görenler kaç hizmetçiye nafaka ödeneceği konusunda ihtilaf etmişlerdir. Dört mezhebin imamı kocanın zengin olması halinde kendisine de hizmet etmesi kaydıyla kocanın bir tek hizmetçiye nafaka ödemesini gerekli görürken[62] kadına iki hizmetçinin yetmesi durumunda iki hizmetçiye nafaka ödemesi gerektiğini söyleyenler de olmuştur. Ebû Sevr bu görüşü benimsemiştir.[63] Bazı âlimler ise kadın eşraftan bile olsa ona hizmetçi tutmanın gerekmediğini ve evin hizmetini yapmasının kadına vâcip olduğunu söylemiştir.[64] Bu konuda diyâneten doğru olan, kadının sosyal statüsü yüksek bile olsa evine hizmet etmesidir. Zira insanların en şereflisi olan Hz. Peygamber bütün dünya kadınlarının efendisi olmasına rağmen ev işlerini kızı Fatıma ile Hz. Ali arasında taksim etmiş, evin dışındaki işleri Hz. Ali'ye evin içerisindeki işleri de Hz.

57 Şirazî, *el-Mühezzeb*, III, 250; İbn Kudâme, *el-Kâfî*, V, 87; Mâverdî, *Kitâbü'n-nafakât*, s. 71.
58 Şirazî, *el-Mühezzeb,* III, 250; İbn Kudâme*, el-Kâfî,* V, 87.
59 Şâfiî, *el-Üm*, VI, 226; Şirâzî, *el-Mühezzeb,* III, 251; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, V, 152; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 45; İbn Kudâme, *el-Kâfî,* V, 89.
60 Bk. Erbay,*İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, s. 31.
61 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid,* II, 45.
62 Şâfiî, *el-Üm*, VI, 226; Sehnûn, *el-Müdevvene*, II, 496; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, III, 251; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 170; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi',* V, 152; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid,* II, 45; İbn Kudame, *el-Kâfî,* V, 89.
63 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid,* II, 45.
64 İbn Hazm,*el-Muhalla,* X, 90; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 45; İbn Âbdîn, Muhammed Emîn, *Hâşiyetü reddi'l-Muhtâr*, İstanbul 1984, III, 579.

Fatıma'ya yüklemiştir.[65] Bu uygulama kimin kızı olursa olsun evli kadının evin iç işlerini görme mükellefiyetinde olduğuna dair hukuki mesnet kabul edilmelidir. Buna göre hastalık veya çocuklarının çok olması gibi zarurî haller dışında, kadının müşterek meskenin iç işlerini yürütme zorunluluğunda olduğu kabul edilerek eşraftan olma gibi sosyal durumunu gerekçe göstermek suretiyle ona kocasından hizmetçi talep etme hakkı tanınmamalıdır.[66] Bizce de zarurî bir durum olmadıkça kadın evin iç işlerini koca da eşinin ve çocuklarının bakımını temin etmekle yükümlü tutulmalıdır. Evlilik hakkaniyet ölçüsünde birlikte hayatı paylaşmak için tesis edilir. Bu da evin iç hizmetini kadının dış işlerini de erkeğin üstlenmesiyle mümkün olur.

Ferdin, aile hayatının ve sosyal yapının sağlıklı işlemesi bakımından dinde sabit ve örfümüzde yaygın olan şekliyle erkeğin aileyi harici etkenlerden koruma, geçimini sağlamak için kazanç temin etme, düzen ve disiplini sağlama; kadının da ev içinde eğitim ve iç işlerinden sorumlu tutularak kocaya maddî ve mânevî olarak destek olması, onun karşısında değil yanında yer alması en doğru yol olarak görülmektedir. Aksi yöndeki tezlerin aile yapısını ve sosyal dokuyu parçalanmaya götürmekten başka bir sonuç doğurmayacağı kanaatindeyiz.

G. NAFAKA HAKKININ ORTADAN KALKACAĞI HALLER

İslam hukukçuları kocaya itaatsizlik (nüşûz)[67] yapmayan hür kadına nafakanın vâcip olduğu hususunda görüş birliği içerisindedirler.[68] Fakat itaatsizlik yapan kadınla cariyeye nafaka verilip verilmeyeceği konusunda İslâm hukukçuları arasında ihtilaf bulunmaktadır. Cumhur âlimler Nisa Suresi 34. âyetine dayanarak kocaya itaatsizlik yapan kadının nafaka hakkının düşeceği konusunda ittifak etmişlerdir.[69] Cumhura muhalif bir grup Hz. Peygamber'in "*Onların uygun tarzda beslenmeleri ve giyimleri onların sizin üzerinizdeki haklarıdır.*"[70] hadisinin umumiliğinden hareketle onun için de nafakanın bulunduğu görüşündedir.[71] Zira bu hadis itaatsiz olan kadınla itaatsiz olmayan kadının eşit olmasını iktiza etmektedir. Fakat nafakanın bizatihi faydalanma karşılığında olmasından anlaşılan (mefhum) kocasına itaatsiz ve geçimsiz (nâşiz) olan kadına nafakanın vâcip olmamasını iktiza

65 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi',* V, 150; İbn Âbdîn, *Hâşiyetü reddi'l-muhtâr,* III, 579.

66 Özcan, *İslam Hukukunda Evlilik Nafakası*, s. 25; Erbay, Celal, *İslam Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, s. 31.

67 Terim olarak nüşûz (itaatsizlik); eşlerden birinin diğer eşin kendisi üzerindeki hakkını yerine getirmekten imtina etmesidir. Bu durum her iki eşte de mevcut olursa buna şikâk denir. İtaatsizlik nafaka, giyim ve mesken hakkını kazanmaya engel teşkil eder ve bu sebeple kadın kocaya itaata geri dönmedikçe bu hakları elde edemez. Bk. Ârif el-Basrî, *Nafakâtü'z-zevce fi't-teşrî'i'l-İslâmî*, Beyrut 1981, s. 81, 85.

68 Serahsî, *el-Mebsût,* V, 169; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 45; Ârif el-Basrî, *Nafakatü'z-zevce,* s. 19.

69 Şirâzî, *el-Mühezzeb,* III, 244-245; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 174; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi',*V, 136; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid,* II, 45; İbn Kudâme, *el-Kâfî*, V, 80, 95.

70 Ebû Dâvûd, "Menâsik", 56; İbn Mâce, "Menâsik", 84; Dârimî, "Menâsik", 34; Ahmed, V, 73.

71 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 45.

eder.[72] Nafakanın meşru kılınmasının sebebi tam olarak faydalanma ve kadının kendisini erkeğin maslahatlarına tahsis etmesi olduğu, itaatsiz ve geçimsiz olan kadından tam faydalanma ve kendisini kocaya teslim söz konusu olamadığından böyle bir kadına nafaka gerekmeyeceğini söyleyen cumhur âlimlerin görüşünün haklılığı anlaşılmış olur.

Meşru bir sebebe dayanmaksızın kocanın rızası dışında ve haksız olarak müşterek meskende durmayan, onun izni olmadan yolculuğa çıkan, kocayı birlikte oturdukları eve almayan ve kocanın meşru isteklerine teslim olmaktan kaçınan kadın nâşize/itaatsiz sayıldığından nafaka hakkı ortadan kalkar.[73] Kadın kocasının izni olmamasına rağmen herhangi bir sanat veya meslek edinerek dışarı çıkmaya devam ederse[74] veya farz olan hac yükümlülüğünü yerine getirmek için bile olsa yanında kocası olmaksızın müşterek meskeni terk ederse itaatsiz/nâşize kabul edildiğinden nafaka hakkı düşer.[75] Zira kadının nafakaya hak kazanmasının sebebi nikâh sebebiyle kocanın bir hakkı olarak evinde alıkonulması ve kocanın hakkına binaen kazanç için dışarı çıkmaktan men edilmesidir. Bu durumda kadının alıkonulmasının menfaati kocaya ait olduğundan kadına yetecek miktarda nafaka verilmesi vâcip olmaktadır.[76] Fakat sanat ve meslek edinen kadın kocasının istememesine rağmen dışarı çıkmaya devam ettiği müddetçe bu itaatsizliği nafaka hakkını ortadan kaldırır.[77]

Dinen üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmesi hususunda ise kocanın bunlara engel olma hakkı bulunmamakla birlikte bu süre zarfında kadının nafakasını ve yol masraflarını temin etmekten koca sorumlu tutulamaz.[78] Kadın hac yolculuğunu kocasının izniyle ve onun maiyetinde yaparsa kocanın tasarrufundan dışarı çıkma söz konusu olmadığı ve kocanın yolculuk esnasında kadından faydalanma imkânı sabit olduğu için tartışmasız olarak nafaka hakkı sakıt olmaz.[79] Şâfiîler, farz olan yükümlülükler hacda olduğu gibi geniş zamanlı ise kocanın hakkı fevri olarak vâcip olduğundan, nâfile ibadetler ve nezirlerde ise kocanın hakkı vâcip olduğundan her iki halde de nafaka hakkının kalkacağını söylerler.[80] Hanbelîler farz olan hac ve oruç ile nezir ve nâfile yoluyla yerine getirilen ibadetleri ayrı değerlendirerek farz olanları izinsiz olarak yerine getirirse nafaka hakkının bulunduğunu aksi halde nafaka hakkının bulunmayacağını söylemişlerdir.[81]

72 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 46.
73 Şirâzî, *el-Mühezzeb*, III, 245-246; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, V, 136; İbn Kudâme, *el-Kâfî,* V, 78; Mahmasânî, *el-Mebâdiü'ş-şer'iyye*, s. 248.
74 Mahmasânî, *el-Mebâdiü'ş-şer'iyye,* s. 248; Özcan, *İslam Hukukunda Hısımlık Nafakası*, s. 81; Erbay, *İslam Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, s. 33.
75 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi',* V, 136; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, III, 245-246.
76 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi',*V, 113.
77 Mahmasânî, *el-Mebâdiü'ş-şer'iyye,*s. 248; Özcan, *İslam Hukukunda Hısımlık Nafakası*, s. 81; Erbay, *İslam Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, s. 33.
78 Kâsanî, *Bedâi'u's-sanâi',*V, 136-137.
79 Şirazi, *el-Mühezzeb*, III, 246; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi',*V, 137.
80 Şirâzî, *el-Mühezzeb*, III, 245-246.
81 İbn Kudâme, *el-Kâfî,* V, 78-79.

Kadının müşterek meskende veya kocanın bulunduğu şehirde ikamet etmekten kaçınması, haklı bir sebep yokken kocasını müşterek haneye almaması ve kendisini kocasına teslim etmekten ve zifaftan imtina etmesi kadının geçimsiz ve itaatsiz olması anlamına geldiğinden bu davranışından vazgeçip kendisini kocasına tam olarak arz edinceye kadar nafaka hakkını kaybeder. Zira itaatsiz kadının nafaka hakkı yoktur. Kadın nafaka hakkını nefsini kocasına teslim etmesi ve kendisini onun menfaatlerine ayırmasıyla elde eder.[82]

Ancak kadının itaatsizliğini mazur gösterecek durumlar söz konusu ise nafaka hakkı sakıt olmaz. Mesela koca nikâh sözleşmesi esnasında tarafların peşin olarak anlaştıkları mihri ödememişse kadın kendisini kocasına teslim etmekten imtina edebilir. Böyle bir durumda Ebu Hanîfe'ye göre kadın haklı bir sebeple kocayı menettiği için nafaka hakkı varken Ebû Yusuf ve Şeybânî'ye göre bu haksız bir engelleme olduğundan kadının nafaka hakkı yoktur.[83] Kadın, itaatsizlik yapma maksadı taşımaksızın kocayı kendi evine girmekten men ederek kendisini kocanın evine götürmesini ve kendi evinin kirasını almak istemesi halinde nafaka hakkı sakıt olmaz. Çünkü kadın kendi evinde teslim olmaktan kaçınmakta ve kocanın evine taşınmayı istediği için teslim olması gereken zamanda bundan kaçınma söz konusu olmamaktadır.[84] Yine karı-kocanın birlikte ikamet edecekleri ev, bir ikametgâhta aranan hukuki şartları haiz (şer'î mesken) değilse kadının kocanın evine gitmekten imtina etmesi de itaatsizlik sayılmaz.[85]

II. İDDET NAFAKASI

Terim olarak iddet, boşama, fesih ve ölüm gibi sebeplerle zifafa girilmiş veya halvet-i sahîhada bulunulmuş kadının hamilelik belirtilerinin sona ermesi ve tekrar evlenebilmesi için beklemekle yükümlü olduğu süredir. Kadının belli bir süre iddet beklemesi, hem Allah hakkı hem önceki kocanın hatırasına hürmet hem de neseple ilgili şaibelerin önüne geçmek için rahimde çocuk bulunup bulunmadığının anlaşılması gibi maksatlara binaen meşru kılınmıştır.[86] Hamileliğin ilk gününden itibaren tespit edilebilmesi gerekçe gösterilerek kadının iddet beklemesinin gereksiz olduğu düşünülebilirse de kızgınlık ve benzeri sebeplerle ric'î talakla boşayan kocaya karısına dönmek için düşünme imkânı sağlanması ve kadının bedenen ve psikolojik olarak yeni bir evliliğe hazırlanması için şer'an bu süreç gerekli görülmüştür.

Sahih nikâhı müteakiben zifaf ve halvet-i sahiha, fasit nikâhtan sonra zifaf gerçekleşir de sonra ayrılık meydana gelirse ayrılmanın durumuna göre kadının

82 Şirazi, *el-Mühezzeb,* III, 244; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 174; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*,V, 129; İbn Kudâme, *el-Kâfî*, V, 80.
83 Serahsî, *el-Mebsût*, V, 174; V, 129.
84 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*,V, 129.
85 Özcan, *İslam Hukukunda Hısımlık Nafakası,* s. 81; Erbay, *İslam Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, s. 30.
86 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 75; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*,IV, 420-421; İbn Kudâme, *el-Kâfî*, V, 5.

iddet beklemesi gereklidir. Ayrıca sahih nikâhtan sonra koca ölürse zifaf veya sahih halvet şartı aranmaksızın kadının vefat iddeti beklemesi gerekir. İddeti esas itibariyle kadının beklemesi gerekirse de dört kadınla evli olup da bunlardan birini boşayan veya boşadığı kadınla birlikte nikâhlayamayacağı bir yakınıyla evlenmek isteyen koca da evlenmeden önce, boşadığı kadının iddetinin bitmesini beklemek zorundadır. İddeti, sebebine göre ana hatlarıyla iki kısma ayırmak gerekir:

1. Vefat iddeti: Kocası ölüp de dul kalan kadının beklemesi gereken iddettir. Bu şekilde dul kalan kadının iddeti hamile ise doğumla veya çocuğun düşmesiyle, hamile değilse dört ay on gün sonra biter.[87] Bu konuda İslam hukukçuları görüş birliği etmişlerdir.[88] Bu kadınlar ölen kocanın mirasına hak kazandıklarından nafaka ve süknâ hakları yokur.[89]

2. Talak veya fesih iddeti: Boşanma veya fesih sebebiyle dul kalan kadınların beklemeleri gereken süredir. Bunların iddet süreleri, hamile olup olmadıklarına ve âdet görüp görmemelerine göre değişiklik gösterir.

a. Bu şekilde ayrılmış olan kadınlar hamile iseler iddetlerinin doğumla veya çocuklarının düşmesiyle son bulacağı nasla sabit olduğundan[90] bu konuda mezhepler arasında ihtilaf yoktur.[91] Dolaysıyla bu süreden itibaren nafaka ve süknâ hakları kalmaz.

b. Bunlar hamile değil ve normal olarak hayız görüyorlarsa Hanefîlerle Hanbelilere göre üç hayız süresince iddet beklerler[92] ve ayrılık koca tarafından vuku bulmuşsa ancak bu süre içerisinde nafaka ve süknâ (oturma) hakkına sahip olurlar.[93] Mâlikîlerle Şâfiîlere göre üç temizlik müddeti iddet beklemeleri gerekir.[94] Kadın hayızlı iken boşanırsa bu hayız hesaba katılmaz.

c. Küçüklüğünden ve yaşlılığından dolayı hayız görmeyen kadınların iddetleri üç ay sonunda bittiğinden nafaka hakları bu üç ayla sınırlıdır.[95] 15-55 yaş arasında olup da herhangi bir sebepten dolayı hayız görmeyen veya bir ya da iki kez hayız görüp sonradan hayızdan kesilen kadınların iddetleri hususunda mezhepler arasında ciddi farklılıklar vardır. Mümdeddetü't-tuhur (temizlik süresi uzayan kadın) denilen bu kadınlar Ebû Hanîfe'ye göre hayızdan kesilme yaşı olan (sinnü'l-iyâs) 55 yaşına kadar bekledikten sonra bundan itibaren dokuz ay daha iddet bekler.[96] Bu durumda kadın hayızdan kesilme yaşına kadar nafaka almaya hak

87 Bakara, 2/234.
88 Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 35.
89 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi',* IV, 483.
90 Talak, 65/4.
91 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi',* IV, 434.
92 Kâsânî,*Bedâi'u's-sanâi',* IV, 427, 429, 483.
93 Serahsî, *el-Mebsût,* V, 188, 191; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi',* IV, 427, 429, 483.
94 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi',* IV, 429.
95 Kasânî, *Bedâi'u's-sanâi',* IV, 432.
96 İbn Âbidîn, *Hâşiyetü reddi'l-muhtâr,* III, 508.

kazanır. Bu görüş esas alındığında hem bu yaşa kadar karı-koca hayatı yaşamadığı halde boşadığı karısına iddet nafakası ödemek zorunda olan koca zarar görecek hem de ne evli ne de bekar sayılan kadın için son derece mahzurlu ve meşakkatli bir süreç yaşanacaktır. Bu bakımdan son Osmanlı Aile Hukuku kararnamesi Hanefîlerin bu görüşünü hakkaniyete uygun görmeyerek kararnamenin 140. maddesini düzenlerken bu konuda Mâlikîlerin görüşünü esas almıştır. Mâlikîlere göre bu durumdaki kadınların iddeti on iki aydır.[97] Dolayısıyla bu durumdaki kadınlar boşandıkları tarihten itibaren yalnızca bir yıl boyunca iddet nafakası alma hakkına sahiptir.

A. RİC'Î TALAKLA BOŞANMIŞ KADINLARLA HAMİLE KADINLARIN NAFAKA VE SÜKNÂ HAKKI

İslam hukukçuları "*Onları gücünüz ölçüsünde oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun, onları sıkıştırıp gitmelerini sağlamak için zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hamile iseler doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin. Sizin için çocuğu emzirirlerse onlara ücretlerini verin, aranızda uygun bir şekilde anlaşın. Eğer güçlüğe düşerseniz çocuğu başka bir kadın emzirecektir.*"[98] âyetine binaen dönüşlü (ric'î) talakla iddet bekleyen kadınla hamile kadının iddet bekleme süresince nafaka ve süknâ (mesken) hakkına sahip olduğu konusunda ittifak etmişlerdir.[99] Zira dönüşlü talakta evlilik bağı devam etmekte ve kadından faydalanma mevcut olmaktadır. Koca pişman olup geri dönmezse hamile olmayan kadın üç temizlik/kur' süresince, hamile olan kadın ise doğuruncaya kadar veya çocuğu düşünceye kadar iddet beklemekle yükümlü olduğundan bu süre zarfında nafaka ve süknâ hakkına sahiptir.

B. BÂİN TALAKLA (BEYNÛNET-İ KÜBRÂ) BOŞANMIŞ KADININ NAFAKA VE SÜKNÂ HAKKI

Kadınla cinsel temastan önce vuku bulan, sarahaten veya işareten üç sayısını içeren, ayrılığa (beynûnet) delalet eder bir vasıfla nitelenen ve bir şeye teşbih edilmiş bulunan talak bâin talak olarak isimlendirilir. Bu talak evliliği derhal sona erdirir. Kadının rızasıyla yeni bir akid ve mehirle evliliğin tekrar kurulma imkânı halen varsa meydana gelen ayrılığa beynûnet-i suğrâ, üç talak hakkı kullanıldığı için şer'i tahlil olmadan yeniden evlilik imkânı ortadan kalkmışsa buna da beynûnet-i kübrâ denilir. Bu nevi talak müeccel mehrin hemen ödenmesini gerektirir ve mirasçılığa mani olur.

İslam hukukçuları bâin (dönüşü olmayan) talakla boşanmış kadının hamile olması halinde iddet süresi içerisinde nafaka ve süknâ hakkının olduğu konusunda ittifak ederken kadın hamile değilse nafaka ve süknâ hakkı bulunup bulunmadığı

97 Aydın, M. Âkif, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul, 1985, s. 205.
98 Talak, 65/6.
99 Şirâzî, *el-Mühezzeb,* III, 258; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 188; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-mücteh*id, II, 78.

konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bu konuda üç görüş bulunmaktadır. Hanefîlere göre ayrılık koca tarafından olursa ister bâin talakla ister ric'î talakla boşanmış olsun zifaftan sonra boşanan her kadının ister hamile olsun ister olmasın iddet müddeti içerisinde nafaka ve süknâ hakkı bulunmaktadır.[100] İmam Mâlik ile İmam Şâfiî'ye göre bâin talakla boşanmış kadın hamile değilse süknâ hakkı bulunmakla birlikte nafaka hakkı yoktur. Fakat hamile ise, iddeti bitinceye kadar, nafaka, süknâ ve giyim eşyası hakkı vardır.[101] Üçüncü görüşe göre bâin talakla boşanmış bir kadının iddet süresi içerisinde nafaka ve süknâ hakkı bulunmamaktadır. Bu görüş İbn Ebî Leylâ'nın görüşüdür.[102] Davud ez-Zâhirî, Ebû Sevr ve İshak b. Râhaveyh de bu görüştedir.[103] Hanbelîlere göre de bâin talakla boşanmış hamile olmayan kadının Talak Sûresi 6. âyetinin hitabının delâletinden dolayı nafaka hakkı yoktur. Süknâ hakkı konusunda Ahmed b. Hanbel'den iki rivayet nakledilmiştir. Birisi âyetten dolayı mesken (süknâ) temin edilmesi vâcip şeklinde diğeri Fatıma bintü Kays hadisinden dolayı vâcip olmayacağı şeklindedir. Zira bu hadis âyeti tefsir etmektedir.[104]

Âlimlerin bu konudaki ihtilaflarının sebebi Fatıma Bintü Kays hadisinin rivayetlerinin farklılığı ile Kur'an'ın zahirinin bu hadisle çatışmasıdır. Bâin talakla boşanmış kadına nafaka ve süknâ hakkı tanımayanlar Fatıma Bintü Kays'tan Müslim'in rivayet ettiği "*Resulüllah zamanında kocam beni üç talakla boşamıştı. Hz. Peygamber'e gittim bana nafaka ve sükna hakkı tanımadı.*"[105] hadisiyle istidlal ederler. Bazı rivayetlerde ise Hz. Peygamber'in nafaka ve süknâ hakkının kadına dönüş hakkı bulunan kocalara ait olduğunu söylediği bildirilmektedir. Bu görüş Hz. Ali, İbn Abbas ve Câbir b. Abdillahdan rivayet edilmiştir.[106]

Bâin talakla boşanan kadına iddet müddetince nafaka hakkı tanımayıp süknâ hakkını tanıyanlar Mâlik'in *Muvatta*'ında rivayet ettiği mezkur Fatıma bintü Kays hadisiyle istidlal ederler. Zira bu hadiste Hz. Peygamber ona senin kocan üzerinde nafaka hakkın yoktur buyurmuş[107] ve Abdullah İbn Ümmi Mektumun evinde iddet beklemesini emretmiştir. Hz. Peygamber bu hadiste onun süknâ hakkının olmadığını zikretmemiştir. Bu sebeple "*Onları gücünüz ölçüsünde oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun, onları sıkıştırıp gitmelerini sağlamak için zarar vermeye kalkışmayın.*"[108] âyetindeki süknâ hakkının umumiliği devam etmektedir.[109]

100 Serahsî, *el-Mebsût*, V, 188-189; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi',* V, 121, Hassâf, *Kitâbü'n-nafakât*, (nşr. Ruhi Özcan), Prof. Dr. Tayyip Okiç Armağanı içinde, Ankara, 1978, s. 205.

101 Sehnûn, *el-Müdevvene*, II, 467; Şâfiî, *el-Üm*, VI, 603-604; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, III, 258; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 78. Hassâf, *Kitâbü'n-nafakât,* s. 205.

102 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi',* V, 124; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid,* II, 78.

103 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 78.

104 İbn Kudame, *el-Kâfî*, V, 81.

105 Müslim, "Talak", 38; Ebû Dâvûd, ""Talak", 39; Nesâî, "Nikâh", 22, "Talak", 15; Mâlik, Muvatta, "Talak", 23; Şâfiî, *el-Üm*, VI, 603; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müçtehid*, II, 78.

106 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 78.

107 Müslim, Talak, 38; Ebû Dâvûd, Talak, 39; Nesâî, Nikâh, 22, Talak, 15; Mâlik, Talak, 23; Şâfiî, *el-Üm*, VI, 603; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müçtehid*, II, 78.

108 Talak, 65/6.

109 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 79.

Bâin talakla boşanmış kadına iddet süresi içerisinde nafaka ve süknâ hakkını tanıyan Hanefîler mezkur âyetin[110] umumuyla istidlal etmişlerdir. Hanefîler böyle bir kadının iddet müddeti içerisindeki nafaka hakkının, hamile kadın ile ric'î talakla boşanmış kadın hakkında geçerli olan evliliğin tabiatındaki süknâ hakkının vücubuna tabi olduğunu söylerler. Zira bu konuda karşı delil olarak ileri sürülen Fatıma Bintü Kays hadisi tenkide maruz kalmıştır. Mesela Fatıma'nın kocası Üsâme b. Zeyd bu hadisi kendisinden duyduğunda elinde olan her şeyi yere atmıştır. Hz. Aişe, "*Bu kadın bu rivayeti ile alemi fitneye sevk etmiştir.*" demiştir.[111] Hz. Ömer, Fatıma Bintü Kays'ın bu hadisi hakkında "*Onları gücünüz ölçüsünde oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun, onları sıkıştırıp gitmelerini sağlamak için zarar vermeye kalkışmayın.*"[112] âyetini kastederek "*Doğru mu söyledi yalan mı söyledi, belledi mi unuttu mu bilmediğimiz bir kadının sözüyle Rabbimizin kitabını ve peygamberimizin sünnetini terk edemeyiz. İddet müddeti içerisinde ona mesken de vardır, nafaka da vardır.*"[113] demiştir.[114] Bu konuda Hanefîlerin görüşünün kadının hayat hakkının korunması bakımından daha isabetli olduğu görülmektedir. Zira dinde iddet müddeti içerisinde süknâ hakkı sabit olan kadının nafaka hakkı da sabit olur. Nitekim Hz. Peygamber'in sünnetinde süknâ vâcip olan durumlarda nafakayı da vacip kıldığı bilinmektedir.[115] Bu sebeple bu meselede evla olan, Kur'an'ın ve bilinen sünnetin zahirine göre bâin (dönüşsüz) talakla boşanan kadının da iddet müddetiyle sınırlı olmak üzere her iki hakkının da sabit olduğunu söylemektir.

SONUÇ

Allah Teâlâ, insan neslinin devamı için kadın ve erkeğin fıtratına artı-eksi kutupların birbirini cezbetmesi gibi iki cinsin birbirini çekeceği bir câzibe koymuştur. Neslin devamı için gerekli olan bu câzibenin sonucunda birbirine ihtiyaç duyan kadın ve erkeğin meşru sınırlar içinde karşılıklı olarak faydalanmaları için evlilik (nikâh) müessesini meşru kılmıştır. Sahih nikâh bağıyla kurulan bu aile birliğinin yönetim ve koruyuculuğunu tevdi ettiği erkeği belirli şartlarla kadının ve çocukların bakımından sorumlu tutmuştur. Bu sorumluluğu gereği erkek boşanma, fesih ve ölümle sonuçlanıncaya kadar nikâh sebebiyle kazanç için dışarı çıkmaktan alıkonulan ve kendisinin hizmetiyle meşgul olan kadının, kendisine itaat etmesi şartıyla hayatını devam ettirmesi için gereken barınma, beslenme ve giyinme ihtiyaçlarını zamanın ve mekânın değişen şartları dikkate alınmak kaydıyla örfe uygun olarak yetecek miktarda temin etmekle yükümlüdür. Ancak İslam hukukuna göre kadın kocasına meşru bir sebebe dayanmaksızın itaat etmezse erkeğin kadına

110 Talâk, 65/6.
111 Serahsî, *el-Mebsût, V*, 188-189.
112 Talak, 65/6.
113 Müslim, Talak, 46.
114 Serahsî, *el-Mebsût*, V, 188-189.
115 Müslim, Talak, 46.

bakma yükümlülüğü itaat etmeye başladığı anlaşılıncaya kadar geçici bir süreyle askıya alınır. Keza kocaya itaat çerçevesinde kadın kocasının izni olmaksızın hangi sebeple olursa olsun yolculuğa çıkamaz ve devamlı surette meskeni terk ederek meslek ve sanatla meşgul olamaz. Aksi halde kocanın nafaka yükümlülüğü ortadan kalkar.

İslam hukukçularının cumhuruna göre ister zengin, ister fakir olsun ailenin bakım harcamalarının tek yükümlüsü kocadır. Zahirîlere göre kadının zengin kocanın fakir olması halinde kadın kendisine de kocasına da bakmakla yükümlüdür.

Ölümle sonuçlanan ayrılıklarda kadın kocanın mirasına hak kazanacağından nafaka ve süknâ hakkı yoktur. Boşamalarda ise şer'î deliller çerçevesinde kadının yeni bir hayata hazırlanması için, ister bâin talakla ister ric'î talakla boşanmış olsun beklemek zorunda kaldığı iddet süresiyle sınırlı olmak kaydıyla hem nafaka hem de süknâ hakkına sahip olduğunu söyleyen Hanefîlerin görüşlerinin esas alınması makul olarak görülmektedir. Ancak iddet müddeti bittikten sonra kadının bakım ve barınma ihtiyaçlarını karşılamak akrabalarının sorumluğunda olduğu için İslam hukukçularının ittifakıyla koca bundan sonra nafaka ödemekle sorumlu değildir. Hakkaniyet ve adalet prensibine uygun olan da budur. Zira külfet nimet karşılığında olur. İddet müddeti sona erdiği andan itibaren erkeğin kadın üzerinde velayet hakkı bulunmadığından kadını kazanç temininden alıkoyması ve kendisinden faydalanması yani nimet söz konusu değildir. Buna karşılık batı tarzı modern hukuk sistemleri nimet-külfet dengesine ve hakkaniyet prensibine aykırı bir biçimde kadına bakma yükümlülüğünü hısımlarından alarak ilanihaye kocanın omuzuna yüklemekte, kadını korumak adına erkeğin gelecekteki iktisadî yaşamını ipotek altına almakta ve bir tarafı korurken diğer tarafı mağdur ederek hem kendisinin hem ayrıldığı eşinin bakımını yüklenen kocanın fikrî, sosyal ve iktisadî gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir.